

dr hab. Anna Nosek

Literatura dziecięca na Podlasiu*

Polska północno-wschodnia ma długą tradycję pisania dla młodego czytelnika, co potwierdza przede wszystkim postać i spuścizna Marii Kopnickiej, częściowo też Zygmunta Glogera jako zbieracza baśni, śpiewek, między innymi autora *Skarbczyka*, ale też szeregu bajek i wierszy. Równie interesująca była twórczość zapomnianej obecnie pisarki, żyjącej na przełomie XIX i XX wieku, Anny Borowikowej. Pochodząca z Zabłudowa pod Białymstokiem (urodziła się w 1888 r.), była autorką cenionych przez ówczesną krytykę literacką powieści. Z myślą o młodszych dzieciach Borowikowa pisała też baśnie, np. *Król Jaśmin i Czarny Władca* (1935). Godna przypomnienia jest także twórczość Igora Nowaka, pochodzącego spod Białowieży, Melanii Burzyńskiej z Jaświł pod Mońkami (poetki, pisarki ludowej, autorki baśni, opublikowanych m.in. w *Złotym bijaku*)

i Klementyny Sołonowicz-Olbrychskiej (1909–1995), nauczycielki i pisarki z Drohiczyzna, która wciąż oczekuje na swego odkrywcę i szersze badania jej bogatej twórczości dla dzieci i młodzieży, zwłaszcza szeregu powieści, opowiadań czy słuchowisk radiowych.

Także współcześnie (tzn. na przełomie XX i XXI wieku) możemy mówić o swoistym fenomenie literackim i kulturowym w zakresie twórczości dla dzieci, biorąc pod uwagę choćby samą ilość pisarzy na co dzień zajmujących się pisaniem dla niedorosłych. Oczywiście nie zawsze mamy do czynienia z wybitną twórczością, zauważaną przez krytyków literackich.

Miejsca i pisarze

Jeśli Białystok – to oczywiście: Grzegorz Kasdepke, Małgorzata Szyszko-Kondej, Marta Cywińska, czy niedawno odkryta Agnieszka Suchowierska (jej *Mat i świat* zdobył prestiżową nagrodę IBBY – tytuł Książki Roku 2015). Biał-

ystok to także miejsce zamieszkania Anny Markowej (zmarła w 2011 r.), którą kojarzymy jako autorkę dla dorosłych, a która zostawiła też szereg pięknych piosenek dla dzieci, Eugeniusza Szulborskiego (zmarł w 2011 r.), Heleny Ostaszewskiej, Ewy Danuty Stupkiewicz, Anny Romanowicz, Reginy Kantarskiej-Koper, Wiktora Szweda, Marka Dobrowolskiego, Zofii Olek-Redlarskiej, Joanny Pisarskiej, Joanny Myślińskiej, Bogumiła Antoniego Kissa, Emilii Chomutowskiej, Jolanty Herman, Elżbiety Sadowskiej, Elżbiety Janikowskiej, Katarzyny Janowicz-Timofiejew, Anny Bayer czy Dariusza Adamowskiego (autora m.in. powieści fantasy dla starszych dzieci i nastolatków *Wrota światów*).

Atrakcyjna z punktu widzenia współczesnego dziecięcego czytelnika wydaje się twórczość białostoczanki, Małgorzaty Szyszko-Kondej, pisarki i dziennikarki, ale przede wszystkim tłumaczki i autorki dla dzieci i młodzieży, związanej z Uniwersytetem w Białymstoku (była redaktor naczelną czasopisma „Nasz Uniwersytet”). Jej zbiory opowiadań: *Sejf z milionem w środku*, *Gdzie ucieka czas taty?* czy *Wtorek, godz. 15* zyskują coraz większe rzesze czytelników. Poszczególne utwory tej autorki są zamieszczane w podręcznikach szkolnych, zdobywają też nagrody literackie.

* Tekst jest skróconą i nieco zmienioną wersją artykułu mego autorstwa, *Literacka mapa Podlasia w zakresie twórczości dla dzieci*, [w:] *Region a tożsamości transgraniczne. Literatura. Miejsca. Translokacje*, red. D. Zawadzka, M. Mikołajczak, K. Sawicka-Mierzyńska, Białystok 2016, s. 457-468. Zainteresowanych tematyką odsyłam także do mojej książki *W przestrzeniach universum i regio. Wiersze dla dzieci współczesnych pisarzy regionu podlaskiego – interpretacje*, Białystok 2015.

W ostatnich latach utrzymuje się na stałym poziomie duże zainteresowanie bogatą ilościowo twórczością dla dzieci Grzegorza Kasdepkego, autora *Kacperia-dy*, *Detektywa Pozytywki*, ale też pięknej wieloznacznej opowieści z motywem rozvodu widzianego oczyma dziecka: *Sama: listy z piwnicy*.

Na „literackiej mapie” Białegostoku zaznaczyć należy współczesne sztuki teatralne dla najmłodszych widzów autorstwa Marty Guśniowskiej, pisane dla Białostockiego Teatru Lalek, a utrwalone w publikacjach: *Baśnie* (sztuki dla Teatru Lalek, 2008), *Pan Brzuchatek* (2010), *Misiaczek* (2011), *Kraina Śpiochów* (2017). Spotykają się one z przychylnymi ocenami krytyków teatralnych, ale przede wszystkim małych widzów BTL.

Równie istotna w zakresie najnowszej twórczości dla dzieci wydaje się Białostoczczyzna. Z okolicą Choroszczyna należy identyfikować Janusza Koronkiewicza, ale też Elżbietę Michalską. Malarka i pisarka ze Złotorii ma w swym dorobku także wiersze dla dzieci. Supraśl i okolice portretuje w swej twórczości dla dzieci Janina Puchalska-Ryniejska. Z Wólką koło Orli, niedaleko Bielska Podlaskiego kojarzy się zaś Zofia Sacko-Korolko. Z Hajnówką trzeba wiązać Mirę Łukaszę – znaną i cenioną pisarkę białoruską, która tworzy jednocześnie dla dzieci (np. *Dzaučynka i hmarka*, *Žyvinki z glybinki*), z Siemiatyczami zaś Zofię Pomian-Piętkę oraz Janinę Soszyńską.

Białowieża, Puszcza Białowieska i okolice to miejsca Mikołaja Hajduka (białoruskiego pisarza, który urodził się w Kobylance, zmarł w 1998; autora m.in. *Baśni białowieskich*), Franciszka Kobryńczuka, Tomasza Samojlika jako twórcy pięknych komiksów dla dzieci

o zubrzech (m.in. *Ostatni zubr*), ale też znanego dziennikarza Adama Wajraka (autora m.in. *Przewodnika prawdziwych tropicieli*) oraz Bogdana Dudki.

W Sokółce mieszka i tworzy dla dzieci Barbara Jolanta Chomko. W królewskim Knyszynie twórczość dziecięcą reprezentuje przede wszystkim Regina Świtoń.

Z Mońkami wiązać należy księdza-misjonarza, a jednocześnie bajkopisarza Tadeusza Goleckiego (laureata XIX edycji Ogólnopolskiej Nagrody Literackiej im. Franciszka Karpińskiego), a także

„(...) współcześnie
(tzn. na przełomie
XX i XXI wieku)
możemy mówić
o swoistym fenomenie
literackim i kulturowym
w zakresie twórczości
dla dzieci,
biorąc pod uwagę
choćby samą ilość pisarzy
na co dzień
zajmujących się
pisaniem
dla niedorosłych.”

ludową poetkę dziecięcą Jadwigę Koleśnik, autorkę tomiku *Z potrzeby serca*.

Suwalszczyznę zaś reprezentują tacy twórcy, jak: Leszek Aleksander Moczulski, Barbara Ciwoniuk (autorka popularnych współcześnie powieści tzw. gimnazjalnych, takich jak *Ania*, *Igor*, *Musisz to komuś powiedzieć*), Janusz Kopiał, Wit Bajander, Zbigniew Tanajewski, Grażyna Serafin, Piotr Waldemar Wiśniewski. W Augustowie zaś tworzą m.in. Józefa Drozdowska i Zofia Metelicka.

Współczesna Łomża i okolice kojarzą się między innymi z Glogerem, z Krystyną Sołonowicz (tworzyła dla dzieci w Zambrowie, zmarła w 2011 r.), Hanną Kowalewską z Wysokiego Mazowieckiego (piszącą dla młodzieży).

Z Grajewem i jego okolicami należy wiązać takich twórców jak: Apoloniusz Bogumił Ciołkiewicz, Jadwiga Solińska, która odnowiła gatunek bajeczki czy Marian Stanisław Podlecki. Ten ostatni to leśnik z Nadleśnictwa Rajgród, który jest autorem ciekawych opowieści fantastycznych dla dzieci.

Instytucje

Mówiąc o instytucjach, pełniących funkcję kulturową i jednocześnie stymulujących rozwój czytelnictwa i literatury dla dzieci na Białostoczczyźnie i szerzej – Podlasiu, warto zacząć od Książnicy Podlaskiej im. Łukasza Górnickiego w Białymstoku. To wydawca tomików wierszy dla dzieci autorstwa Franciszka Kobryńczuka, Wiktora Szweda, Danuty Stupkiewicz, Anny Bayer oraz antologii twórczości dla dzieci pogranicza północno-wschodniego: *Wiersze znad Narwi i Niemna. Białostoczczyzna – Grodzieńszczyzna*, (2009); *Podlascy twórcy dzieciom. Wybór wierszy* (2009). W 2017 roku Książnica wydała monografię o literatu-

rze dla dzieci mojego autorstwa (*Wędrówki po literaturze dla dzieci i młodzieży*), poświęconą przede wszystkim literaturze związanej z naszym regionem.

W 2017 roku Książnica Podlaska otworzyła nową serię wydawniczą dla dzieci pn. *Bajkowa Książniczka*. To ładnie ilustrowane, przeznaczone do samodzielnego czytania książeczki, autorstwa pisarzy związanych z regionem podlaskim. Główną misją serii jest (oprócz popularyzacji czytania), zaznajomienie dzieci i ich rodziców z dziedzictwem kulturowym regionu. W 2017 r. w jej ramach ukazały się trzy książeczki, autorstwa Elżbiety Janikowskiej (białostockiej pisarki, biblioterapeutki i bibliotekarki). Są to baśnie: *Kwiatki pięciopłatek*, *Mały olbrzym* i *Ogród marzeń*. W 2018 r. wyszły trzy kolejne książeczki: dwie autorstwa Franciszka Kobryńczuka: *Skradzione kowadło* i *Białowieski Król Żubr* oraz *Niebieskie kapelusze* Zofii Olek-Redlarskiej.

Kilka tomików dla dzieci wydał też Wojewódzki Ośrodek Animacji Kultury w Białymstoku (m. in. Joanny Myślińskiej, Danuty Kardyńskiej, Tamary Fic-Łukasiewicz, autorki pięknych baśni i opowiadań z elementami baśni, jak np. *Przygoda Karolinki*, *Żołnierz*, *Przygoda Adasia czy Kolorowa noc*).

Równie ważną funkcję w tworzeniu odpowiedniego środowiska i klimatu stymulowania twórczości dla młodych pełni na Podlasiu Nauczycielski Klub Literacki Związku Nauczycielstwa Polskiego (Okręg Podlaski), z siedzibą w Białymstoku. Utwory, zwłaszcza wiersze dla dzieci publikowane są w osobnych tomikach i antologiach (najobszerniejsza z nich to *Czarowny świat wierszy*) oraz na łamach czasopisma „Najprościej”.

Funkcję kulturową i artystyczną pełni Ośrodek „Pogranicze – sztuk, kultur,

„Twórczość

dla dzieci

regionu podlaskiego

można określić

jako niezmiernie bogatą

pod względem formal-

nym i tematycznym,

ale też aksjologicznym

i kulturowym,

między innymi

ze względu

na problematykę

pogranicza.”

narodów”. Ważne są projekty realizowane przez Pracownię Kronik Sejneńskich, takie jak na przykład Filmowa Kolekcja Bajek „Opowieści Pogranicza” oraz „Opowieści Krasnogrudzkie”, czy też liczne zajęcia odbywające się w Pracowni Edukacji Regionalnej, ukazujące bogactwo wielokulturowe i narodowościowe Polski północno-wschodniej.

O ciekawych inicjatywach wydawniczych z udziałem dzieci z litewskich szkół z Puńska, Sejna i Suwałk pisała Bożena Bobin, analizując czasopisma litewskie na Suwalszczyźnie. Jedną z nich jest fakt istnienia czasopisma dla dzieci „Aušrelė”, w którym są publikowane rysunki, wiersze, opowiadania, krzyżówki

czy zdjęcia autorstwa dzieci, samo pismo zaś bezpłatnie trafia do wszystkich szkół litewskich w regionie.

Warto też wspomnieć o Białoruskim Stowarzyszeniu Literackim „Białowieża”, do którego należy m.in. najbardziej znany białoruski pisarz dla dzieci na Podlasiu – Wiktor Szwed oraz o Muzeum i Ośrodku Kultury Białoruskiej w Hajnówce, gdzie opracowano w ostatnich latach zbiór baśni i legend z okolic Puszczy Białowieskiej *Zapomnianych tajemnic czar* (2006).

Pograniczność

i wielokulturowość

Twórczość dla dzieci regionu podlaskiego można określić jako niezmiernie bogatą pod względem formalnym i tematycznym, ale też aksjologicznym i kulturowym, między innymi ze względu na problematykę pogranicza. Przykładem takiej pograniczności czy transgraniczności jest dwujęzyczne (białoruskie i polskie) piśmiennictwo dla dzieci Wiktora Szweda (czy innych autorów skupionych wokół Białoruskiego Stowarzyszenia Literackiego „Białowieża”).

Warto zwrócić uwagę na obecność we współczesnej twórczości dla dzieci Podlasia literatury romskiej (w jej baśniowych i poetyckich realizacjach), autorstwa prezydenta Romów Stanisława Stankiewicza. Mówiąc o bogactwie kulturowym, narodowościowym tej części Polski nie można też pominąć wydanego w Białymstoku zbioru baśni tatarskich Selima Chazbijewicza (*Baśnie, podania i legendy polskich Tatarów*), ale również wierszy dla dzieci, autorstwa Zofii Saczko-Korolko (reprezentującej ukraińskie i białoruskie tradycje literackie).

Literatura miejsca.**Podlasie jako temat**

Uwagę zwraca pod tym względem twórczość Franciszka Kobryńczuka, który całe swoje tomiki poświęca konkretnym miejscom, miejscowościom, faunie i florze czy mieszkańcom Podlasia (*Białowieski skrzat królewski*, *Nad kołyską skrzatów*, *Monieckie baśnie*, *Baśnie zabłudowskie*, *Nadbiebrzańskie robaczki*, *Dębowe opowieści* czy poemat o dawnym Tykocinie *O pięknej Oksanie i jej rycerzu*).

Do literatury miejsca, która dodatkowo kształtuje stosunek uczuciowy, przywiązanie należy zaliczyć bogato reprezentowany w regionie podlaskim nurt baśni, opowieści, legend regionalnych. Analizując miejsce i rolę baśni Bernadeta Niesporek-Szamburska zwracała uwagę, iż po 1980 r. pojawiło się dużo baśni regionalnych, osadzonych w konkretnym regionie, w topografii, historii, obyczajowości danego miejsca. Są one zazwyczaj synkretyczne, czerpią i asymilują różnorodne motywy i wątki, i bardzo często zbliżają się do takich form, jak legenda i podanie. W utworach tego typu fantastyka przeplata się z wątkami realistycznymi. W przeciwieństwie do tradycyjnych baśni magicznych, są one bardziej zindywidualizowane. Dotyczy to nie tylko miejsca akcji (jest konkretne, rzeczywiste, ma swą nazwę geograficzną), ale także bohaterów.

Z bardziej znanych nowszych zbiorów baśni, podań, legend związanych z Białostoczczyzną, Suwalszczyzną, Podlasiem można wymienić następujące: *Legendy województw: białostockiego, łomżyńskiego, suwalskiego* (zebrała Wa-

lentyna Niewińska); *Legendy, podania i baśnie Suwalszczyzny* (w opracowaniu Janusza Kopciała); *Legendy supraskie* Mieczysława Czajkowskiego; *Legendy biebrzańskie* Mikołaja Samojlika; *Zapomnianych tajemnic czar. Legendy, podania, opowieści okolic Puszczy Białowieskiej*; *Białowieskie opowieści* Mikołaja Hajduka; *Bajędy z augustowskich lasów*

Jerzego Ficowskiego; *Pogaduszki przy piecu* Janusza Koronkiewicza; *Baśnie i legendy, podania ludowe regionu łomżyńskiego* (takich autorów jak Zdzisław Nowak, Roman Zmorski, Adam Chętnik, przypomniane przez Jolantę Żochowską); *Tam, gdzie szumi Puszcza Białowieska*, *Baśnie białoruskie* Mikołaja Patejuka, *Legendy białostockie* Krzysztofa Szubzdy; *Klechdy tykocińskie* Jerzego Mirosława Płacheckiego; *Hecz precz stała się rzecz* Wojciecha Załęskiego, *Wilczek* Milczek Bogdana Dudki i inne.

Ciekawym przedsięwzięciem wydawniczym, które można by przypisać do literatury miejsca była publikacja wydana w 2014 r. przez Stowarzyszenie „Fabryka Bestsellerów”, pt. *Spacer z Kawelinem. Przewodnik dla dzieci po Białymstoku*, autorstwa Katarzyny Kościwicz i Magdaleny Wieremiejuk. W celu przekazania dzieciom wiedzy o miejscu, autorki posłużyły się zakorzenionym w literaturze dziecięcej i myśleniu dziecka chwytem antropomorfizacji zwierzęcia w roli przewodnika. Co jednak ciekawe, przewodnikiem dziecka nie jest zwierzę przypadkowe, wręcz przeciwnie – charakterystyczne dla opisywanego miejsca, wpisane w przestrzeń architektoniczną Białegostoku (pomnik Kawelina stoi na białostockich Plantach). Fakt, iż Kawelin wprowadza dziecko po okolicy, wprowadza w historię i tradycję regionu wydaje się atrakcyjną i nowoczesną formą edukacji regionalnej oraz budowania więzi z miejscem.

Wreszcie wypada wspomnieć o wydanych w 2014 r. *Wierszykach znad Białki* Damiana Kudzinowskiego, o których można powiedzieć, iż wyrastają z nowego, pozbawionego kompleksów spojrzenia na podlaską czy białostocką

„(...) po 1980 r.

pojawiło się dosyć dużo

baśni regionalnych,

osadzonych w konkretnym

regionie, w topografii,

historii, obyczajowości

danego miejsca.

Są one zazwyczaj

synkretyczne,

czerpią i asymilują

różnorodne

motywy i wątki,

i bardzo często

zbliżają się

do takich form, jak le-

genda i podanie.”

provincję. Tomik Kudzinowskiego to dodatkowo próba utrwalenia zanikającej gwary białostockiej z jej charakterystycznym śledzikowaniem i szeregiem wyrażań, takich jak: baleja, bułka chleba, jadaczka. Są tu zabawne definicje słów, krótkie opowiadki czy podszyty komizmem i autoironią *Hymn do śledzia*, będący pochwałą śledzikowania i białostoczanina, którego synonim to – generujący kompleksy – śledź.

***

Można by jeszcze długo uszczegółwiać tę opowieść o literaturze dla dzieci

„(...) teksty artystyczne
o miejscach,
zwłaszcza tych
zagubionych gdzieś
na krańcach mapy,
przemieniają
i kształtują
nasze dotychczasowe
myślenie o nich.”

na Podlasiu. Warto jednak podkreślić, że teksty artystyczne o miejscach, zwłaszcza tych zagubionych gdzieś na krańcach mapy, przemieniają i kształtują nasze dotychczasowe myślenie o nich. Powyższe kwestie nabierają jeszcze większego znaczenia w odniesieniu do dzieci jako słuchaczy czy czytelników. Miejsca utekstowane zyskują na znaczeniu, słowo pisane nadaje im większą rangę, „zakorzeniają się” w umysłach i przede wszystkim w sercach dzieci. Obecność pisarzy dla dzieci tuż obok, w najbliższej okolicy pozwala dostrzec głębszą wartość tego, co nas otacza, życia i ludzkiej egzystencji.

dr hab. ANNA NOSEK

– historyk literatury, pracuje w Instytucie Filologii Polskiej Uniwersytetu w Białymstoku, prowadzi badania z zakresu literatury dla dzieci i młodzieży oraz czytelnictwa. Publikowała w monografiach zbiorowych oraz na łamach czasopism, takich jak: „Prace Polonistyczne”, „Przegląd Humanistyczny”, „Linguodidactica”, „Zagadnienia Informacji Naukowej”, „Bibliotekarz”, „Bibliotekarz Podlaski”, „Próby”, „Guliwer”, „Ars Inter Culturas”. Redaktorka serii *Bajkowa Książniczka*, wydawanej przez Książnicę Podlaską im. Łukasza Górnickiego w Białymstoku;

autorka krytycznych wydań zbiorów wierszy: *Matka, macierzyństwo w poezji Młodej Polski* (2007), *Podlascy twórcy dzieciom. Wybór wierszy* (2009) oraz monografii: *„Matko? jak wiele masz twarzy?”. Młodopolskie wiersze o kobiecie w roli matki i doświadczeniu macierzyństwa* (2014); *W przestrzeniach universum i regio. Wiersze dla dzieci współczesnych pisarzy regionu podlaskiego – interpretacje* (2015); *Wędrowki po literaturze dla dzieci i młodzieży XX–XXI wieku. Studia, szkice interpretacyjne* (2017).

fot. Bogumiła Małyszewska-Oksztol